

zij die moeilijk rijmen kan met de verbondsbeschouwing van de vrijgemaakten, waarmee zij het overigens eens is.

En inderdaad, als deze verklaring van Jeremia 31 de juiste was, dan zouden wij het mis hebben als wij zeggen, dat alle kinderen der gemeente bondelingen zijn en dat hun allen de volle belofte toekomt.

Maar deze opvatting is niet juist.

Dat blijkt direct al uit den tekst zelf.

Daar staat immers zoo klaar, dat de Heere dat Nieuwe Verbond zal oprichten met het huis Israëls en met het huis van Juda.

Daar staat dus heelemaal niet in den tekst, dat dat Nieuwe Verbond zal opgericht worden met de uitverkorenen uit Israël, in tegenstelling met het Oude Verbond, dat heel het volk omvatte.

Het Nieuwe Verbond zal zich even ver uitstrekken als het Oude Verbond.

Voor ons beteekent dit, dat het Nieuwe Verbond zal omvatten het Nieuw Testamentisch Israël, de geloovigen en hun zaad.

Men mag hier niet tegen invoeren, dat Israël en Juda hier zou beteekenen: „de uitverkorenen”. De menschen tot wie Jeremia spreekt konden onder die uitdrukking: „het huis Israëls en het huis van Juda” aan niets anders denken dan aan: „de ouders met de kinderen”.

Het zou trouwens ook een schrikkelijke verarming beteekenen in verbondsbedeeling, wanneer onder het Nieuwe Verbond niet meer al de kinderen de verbondsbelofte zouden hebben.

Maar daar is in dezen tekst ook niets dat daarheen wijst.

De kring des Verbonds blijft dezelfde: „Abraham en zijn zaad”, dat is, Nieuw Testamentisch gesproken: „de geloovigen met hun zaad”.

Het Nieuwe Verbond is hetzelfde Verbond als het Oude.

Dat is ook altijd de Gereformeerde Belydenis geweest. Het is niet een ander Verbond; de bedeling van het Verbond verandert alleen.

Daaruit vloeit vanzelf voort, dat wat God tegen Abraham gezegd had: „u en uw zaad” niet veranderd kon worden in: „alleen het uitverkoren zaad”. Daarmee zou Hij immers Zijn belofte hebben ingetrokken en het Verbond, dat Hij met Abraham sloot hebben teruggenomen; en dat kan God nooit doen.

En als men nu nog eens hiertegen zeggen zou: „ja, maar deze belofte van Jeremia slaat op de Nieuw Testamentische gemeente en niet op Israël; en onder de Nieuwe Bedeeling komen voor Abraham en zijn zaad in de plaats, de geloovigen en hun uitverkoren kinderen”, dan antwoord ik: „Dat kan niet; deze belofte werd gegeven aan Israël. Stel nu eens, dat heel Israël straks den Christus had aangenomen, dan zouden zij deel hebben uitgemaakt van de Nieuw Testamentische Kerk. En zie, dan zou volgens de redeneering van de Synodale theologie voor dat Israël niet meer de belofte gegolden hebben eenmaal aan Abraham gegeven.

Maar dat kan nooit, dan zou God Zijn Verbond niet hebben gestand gedaan. Hij kan er nooit van af, dat

Hij de belofte gaf aan al het zaad Abrahams en dat moet dan ook gelden voor het Israël van de Nieuwe Bedeeling: „u en uw zaad”; dat is: „u en al uw kinderen”.

Maar wat beteekent dan Jeremia 31:31-34?

Dit beteekent het: „Onder de Oude Bedeeling was Israël als een onmondig kind; zeker, ook aan Israël in die dagen, gaf de Heere wel een veranderd hart, maar — omdat Christus Zijn werk op aarde nog niet had gedaan, was de Heilige Geest nog niet in Gods volk komen wonen. Daardoor was hun inzicht nog zoo klein. Zij bleven kinderen. Daarom moesten zij door de wetten van den Sinai, door van buiten af tot hen komende bepalingen en voorschriften, in den rechten weg gehouden worden.

Nu prikkelt een ons van buitenaf opgelegd voorschrift, dat in ons hart niet voldoende weerklinkt vindt, altijd tot verzet. Zoo kwam het, dat dit, in onmondigheid verkeerende, volk zoo vaak, zoo erg tegen die wet in opstand kwam, daarvan afweek, afviel van den Heere.

En nu is dit de belofte van Jeremia.

Daar komt een tijd, waarin dat anders wordt; den tijd waarin de Geest Gods in Zijn volk zal zijn komen wonen. Daardoor worden de onmondige kinderen tot mondige zonen. Dan zal er inzicht zijn in Gods wil en weg. Dan zal de wet Gods, die zij, omdat zij nog kinderen waren, vroeger van buiten af op zich gelegd voelden, als iets vreemds, door hen worden verstaan; zij zullen die wet dan in zich opnemen; die wet zal vleesch en bloed bij hen worden; daardoor zal het hun een feest zijn die wet te mogen onderhouden; wetsvervulling zal dan bij hen zijn een uiting van het in hen heerschende leven.

Dan wordt het zoo: „Uw juk is zacht, uw last is licht”. Zoодоende wordt de rijkdom van het Verbond: „Ik uw God, gij mijn volk”, veel meer gerealiseerd dan onder de Oude Bedeeling.

Het leven des Verbonds, de weelde van het Verbond, die er onder de Oude Bedeeling in beginsel ook reeds waren, zullen dan heerlijk openbloeden als een uit den knop springende bloem.

Dat is de belofte van de Nieuwe Bedeeling.

Ook deze belofte geldt ons en al ons zaad.

Maar zal deze belofte aan ons vervuld worden, dan zal zij in het geloof moeten worden aanvaard.

Het blijft een verbondsbelofte, waarbij God de realisering altijd bindt aan het geloovig aanvaarden van de zijde van zijn volk.

Dat vergeten de synodale theologen — „Ziet ge wel”, zeggen zij, „deze dingen krijgen alleen de uitverkorenen; dus zijn onder het Nieuwe Verbond alleen de uitverkorenen, bondelingen”.

Maar dat is dwaasheid — Dit is, ik herhaal het, een verbondsbelofte, waarvan de vervulling door God Zelf aan geloof gebonden is.

Waarde Zuster: deze belofte is een belofte voor de ziele. Zij geldt u en uw vier kinderen. Grijp ze aan, leer ze uw kinderen aan te grijpen. Dan zult ge de vervulling daarvan zien en in het Nieuw Jeruzalem zal de vervulling volkomen zijn, niet meer gescheiden door in ons overgebleven zonden.

D. v. D.

in Hunzingo vlak bij de Lauwerszee. Scholte daarentegen was een echte Amsterdammer, studeerde in Leiden en begon zijn ambtelijken arbeid in het land van Altena.

Het eerste schriftelijke contact tusschen De Cock en Scholte kwam tot stand in December 1833. De Cock was toen volop in zijn felken strijd met afvallige collega's gewikkeld. Een strijd die op zijn schorsing zou uitloopen. In dien tijd van hoogspanning schrijft De Cock naar onderscheiden geestverwante strijders, zoekend naar steun en raad. En in dien tijd gaat er ook een brief van Ulrum naar de pastorie van Doeveeren. Het gerucht omtrent Scholte, dat „wonder Gods” was, dus blijkbaar ook tot De Cock doorgedrongen. Helaas is deze eerste brief van De Cock aan Scholte ons niet bewaard gebleven. Maar het antwoord-epistel van Scholte gelukkig wel! Het is een fors stuk, waaruit men Scholte onmiddellijk en ten volle leert kennen: resoluut, voortvarend, diep overtuigd van het recht van zijn zaak, agressief. En men merkt in iederen zin hoe warm zijn hart klopt voor zijn „Hooggeacht medebroeder in Christus onzen eeuwigen Koning!” Ik noem dezen brief speciaal, omdat we er later nog weer op terug moeten komen¹⁾.

Wanneer De Cock en Scholte eenigen tijd hebben gecorrespondeerd ontmoeten ze elkaar voor het eerst in Scholte's pastorie. Dat gebeurde in Mei 1834. De Cock was toen reeds maandenlang geschorst. Nog steeds met alle denkbare middelen strevend naar rechtsherstel, besluit hij op audientie te gaan bij den Koning om, niet zijn eigen belangen, maar die van de gemeente van Ulrum bij den geliefden Souverein te bepleiten. En deze reis gebruikte De Cock om zijn medestrijder, den dominee van de gemeente van Doeveeren, Gansoyen en Genderen, met diens kudde te bezoeken²⁾.

Ook Scholte verlangde vurig zijn medebroeder in strijd en smaad, temidden van diens kerk, te zien en

¹⁾ Dr G. Keizer, De Afscheiding van 1834, Kampen, p. 280 v.v.

²⁾ Idem, p. 391 v.; p. 521 v.

OPVOEDING EN ONDERWIS

IS HANDHAVING VAN DE LEDEN VAN DE PARTIJ VAN DEN ARBEID BIJ HET CHR. ONDERWIJS EISCH EN CONSEQUENTIE DER INTERKERKELIJKE SAMENWERKING?

In een artikel onder het opschrift: „Doorbraak en afbraak” in het orgaan van het „Christelijk Gymnasium en Middelbaar onderwijs” van 8 Februari, pg. 295 vlgg., onderwerpt Dr Buitendijk, leeraar bij het Chr. M. O. te Amsterdam, de hoofdartikelen in „Trouw” van 22 en 23 Januari, met name het eerste, „School en Doorbraak”, aan een scherpe — geleet op den aard van het artikel mag ik wel zeggen: hartstochtelijke — critiek.

Het oordeel van Dr B. over de uiteenzetting van „Trouw” luidt:

„Door felheid van toon en strekking is het artikel niet recht een knuppel in ons hoenderhok, en het zal niet nalaten als zodanig heftige reactie te wekken. Evenwel, het is meer dan dat. Dit koelbloedig betrekken van de partijpolitiek in het Christelijke onderwijs is ook een historisch moment. Tot nog toe woekerde in ons schoolleven de splitsing van de kerkelijke gescheidenheid, nu worden we gezegend met een nieuwe bron van misère: de politieke verdeeldheid van het Protestantse Christendom.”

Nu wil het mij voorkomen, dat de verwachting van Dr B., dat het hoofdartikel van „Trouw” heftige reactie zal wekken, alsmede de proeve van die reactie, ons door hemzelf geboden in zijn bestrijding, slechts kunnen ontsproten zijn aan een zeer innige geestelijke verwantschap met die Christenen, die de beginselen van de Partij van den Arbeid aanhangen en propageeren. De gevolgen van deze geesteshouding zijn diep bedroevend.

In het artikel van Dr B. wordt het Christelijk onderwijs in zijn hart getroffen. Hier wordt het geloof niet als de volstrekt eenige kracht tot bewaring en handhaving van ons onderwijs erkend, maar hier wordt gerekend met de kansen die de wereld bereid is aan ons onderwijs te bieden. Zoodoende wordt de historische verloopend en de toekomst onzeker en onveilig. Bovendien worden de rechten van de getrouwe kinderen Gods gekrenkt en 't zaad des verbonds niet geleid in de wegen door den God des Verbonds voorgeschreven.

We hopen een en ander met argumenten te staven.

Dat wij ons verweer niet voeren in het betreffende orgaan, berust op de volgende overwegingen: Hoewel ook in het hoofdartikel van „Trouw” speciaal over het Chr. M. O. werd gehandeld, en Dr B. derhalve alleen het Middelbaar onderwijs in zijn critiek heeft getreft, spreekt het vanzelf, dat het onderhavige vraagstuk geheel het Christelijk Onderwijs gelijkelijk regaardeert. Bovendien is het een vraagstuk niet van de leerkrachten alleen of in het bijzonder, maar allereerst

te spreken. De Cock was reeds zooveel maanden geschorst! En als Scholte wegens ziekte in zijn familie naar Amsterdam moet komen, neemt hij zijn kans waar, reist door naar Noord-Groningen en komt op Vrijdag 10 October 1834 in Ulrum aan³⁾.

Zooals overbekend is, had deze „apostolische reis” van Scholte voor hemzelf en voor De Cock diep ingrijpende consequenties. Hierop in te gaan ligt evenwel buiten den baan van ons betoog. Alleen willen we memorereeren, dat Scholte op Zondagavond 12 October 1834 — dus twee dagen voor de „afscheiding en wederkeer” van de kerk van Ulrum onder leiding van haar predikant — op een stuk „pastoryland” in Ulrum preekte en dat na afloop van deze preek De Cock en Scholte in tegenwoordigheid en onder getuige van honderden in het open veld „een verbond” maakten „om in de kracht des Heeren staande te blijven tegen alle verdrukking en vervolging”⁴⁾.

Zoo was de verhouding tusschen deze twee kampioenen voor de waarheid, het recht en de kerk van Christus, toen voor hen het zware conflict uitbrak. En zoo bleef ze in den eersten tijd. Hoewel het verschil van gevoelen, dat we straks zullen noemen, zich al scherper in beider bewustzijn opdroeg, leed de onderlinge verhouding daardoor niet in het minst. Vele jaren later — als De Cock reeds meer dan twintig jaar in den hemel is — vertelt Scholte daarvan nog een teekenende bijzonderheid. Na de heerlijke eerste synode welke de Afscheidene kerken in Amsterdam op een bovenkamer van de suikerraffinaderij „De Drie Fonteynen” op de Baangracht hielden van 2-12 Maart 1836, schreef namelijk De Cock in Scholte's album het volgende:

ONDERLINGE BETUIGING EN VERBOND.

1 Sam. 18:3: Jonathan nu ende David maecten een verbondt, dewijle hij hem liefhadde als sijne siele.
1 Sam. 20:42: Doe syde Jonatann tot David: Gaet in vrede; het gene dat wij byde in den name des Hee-

³⁾ Idem, p. 511 v.

⁴⁾ Idem, p. 550.

POPULAIR-WETEN - SCHAPPELUKE SCHETSEN

OM HET HART DER REFORMATIE, 5.

Het woord bevat alle beloften Gods, en het geloof neemt ze alle aan. De inhoud van het woord is Christus, de gansche Christus.....

Dr H. Bavinck.

We gaan nu een begin maken met de bespreking van het geschil dat onmiddellijk na het ontstaan der Afscheiding tusschen De Cock en Scholte rees en dat zijn hoogtepunt bereikte op de Utrechtsche Synode van 1837.

Wanneer men dit conflict bestudeert, bemerkt men al heel gauw, dat er in ieder geval één goed ding van gezegd kan worden. En op dat goede willen we nu allereerst wijzen. Het is dit, dat deze botsing tusschen de pioniers der Afscheiding in het geheel niet uit „persoonlijke” motieven als afgunst, heerschezucht, wantrouwen of iets van dien aard is ontstaan. Integendeel, de verhouding tusschen De Cock en Scholte was in den aanvang zoo goed als ze tusschen christenen maar kan zijn! Zooals haast vanzelf spreekt, werd de verstandhouding tusschen deze twee mannen later, ten gevolge van het tusschen hen gerezen conflict, geleidelijk slechter. Maar dat doet niets af van het feit, dat het geschilpunt waardoor de noordelijke en de zuidelijke leider van de Afscheiding tegenover elkaar werden geplaatst, aanvankelijk een strikt zakelijk karakter droeg.

Inderdaad, de verhouding tusschen De Cock en Scholte was in den eersten tijd van hun omgang zoo zuiver als men maar wensen kan.

Vóór het jaar 1834 hadden deze twee predikanten elkaar nooit ontmoet. De Cock was in Groningerland geboren, bleef daar wonen en studeeren en was, toen hij in den lande alom bekend begon te worden domine

Doorbraak en
ristelijk Gymna-
3 Februari, pg.
leeraar bij het
sofartikelen in
name het eerste,
rpe — gelet op
zeggen: harts-
iteenzetting van

ig is het artikel
rhok, en het zal
etie te wekken,
elbloedig betrek-
telijke onderwijs
g toe woekerde
le kerkelijke ge-
met een nieuwe
eldheid van het

verwachting van
uw" heftige re-
van die reactie,
strijding, slechts
nnige geestelijke
e de beginselen
en propagand-
nding zijn diep

t Christelijk on-
wordt het geloof
ot bewaring en
end, maar hier
wereld bereid is
wordt de histo-
ker en onveilig,
getrouwe kinds-
ads niet geleid in
voorgescreven,
enten te staven,
het betreffende
gingen: Hoewel
speciaal over
Dr B. derhalve
zijn critiek be-
lerhavige vraag-
gelijkelijk regar-
k niet van de
maar allereerst

el maanden ge-
in zijn familie
j zijn kans waar,
komt op Vrijdag

ostolische reis"
Cock diep in-
gaan ligt even-
Alleen willen we
ond 12 October
lding en weder-
lding van haar
nd" in Utrum
ek De Cock en
r getuige van
bond" maakten
te blijven tegen

ze twee kam-
en de kerk van
onfluit uitbrak.
Joewel het ver-
en noemen, zich
lrong, leed de
in het minst,
meer dan twin-
chofte daarvan
a de heerlijke
kerken in Am-
tikerraffinaderij
ht hielden van
ock in Scholte's

VERBOND.
David maeckten
als zijne siele.
ot David: Gaet
name des Hee-

van de besturen en van de ouders. Zoo stelt Dr B. het ook zelf. Hij meent, dat als „Trouw" gelijk krijgt, „de zuivering bij de top zal moeten beginnen, bij de besturen zelf" en „Ook tal van ouders zullen (dan) hun kinderen niet meer naar onze scholen sturen".

1. Categorieën uit den bezettingstijd?

Dr B. is van oordeel, dat „Trouw" nog geheel denkt „in de categorieën die opgeld deden in de bezettingstijd: een mens is of wit of zwart". Me dunkt, het simpele feit van het bestaan van het illegale „Trouw" logenstrafte de stelling, dat er slechts twee categorieën van Nederlanders in den oorlogstijd waren. Was het niet juist de misvatting van de Nederlandsche Volksbeweging, de voorlooper van de Partij van den Arbeid, dat zij al de „nuanceeringen" in het Nederlandsche volk in den strijd tegen den bezetter verdwenen achtte, zoodat het volgens deze beweging vanzelfsprekend was „dat ons volk gedurende een zekere periode voor de politieke partijstrijd moet worden bewaard"? Was het niet diezelfde beweging, die „de vroegere politieke scheidslijnen met een enkele veeg wilde uitwissen als onwaarschijnlijk en vals" maar tevens haar vredelievende en verdraagzame gezindheid niet wilde uitstrekken tot hen, die niet bereid bleken het personalisme te belijden, en daarmee de oude antithese verving door een nieuwe?

2. Het „principium divisionis".

Gaf „Trouw" dus reeds in den bezettingstijd blijk, dat het juist niet dacht in de categorieën die toen opgeld deden, dat het zich niet gelijk liet schakelen met allen die den strijd tegen het nationaal socialisme voerden, maar ook in het nationale verzet de antithese zuiver stelde¹⁾, dan spreekt het wel vanzelf, dat „Trouw" het zich een eer zal rekenen te behooren tot degenen die, volgens Dr B., „zó radicaal zijn tegenwoordig (! M.) dat ze één bepaald „principium divisionis" nemen en dit toepassen op alle levensverhoudingen". Of dan de leuze „Schouten of Schermerhorn" te aanvaarden is? In geen deele. De strijd op politiek terrein gaat voor een Christen noch louter tegen Schermerhorn of de Partij van den Arbeid, noch enkel en alleen vóór Schouten. Dat heeft de critiek op het beleid van de A. R.-partij in den verkiezingsstrijd reeds voldoende getoond.

Daarom is ook niet gerechtvaardigd de conclusie die Dr B. trekt uit de boven geciteerde uitspraak: „Loopt er dus op een of ander terrein des levens (kerk, school, of organisatie) een aanhanger-in-politicus van Schermerhorn tussen de aanhangers van Schouten, dan brandmerkt men dezen als een suspect individu". Hoe zou dit trouwen kunnen, gezien de interkerkelijkheid der A. R.-partij, op het „terrein" van de kerk? Kampen.

H. M. MULDER.

¹⁾ Toelichting op het program der N.V.B., pag. 17.
²⁾ Zie het art. van wijlen Dr R. J. Dam, leider van het illegale „Trouw" voor de vier noordelijke provincies, opgenomen in „De Reformatie" van 27 Juli 1948.
³⁾ B.v. in het aangehaalde art. in „De Reformatie": „Ons bezwaar tegen het nat. socialisme is ten diepste niet, dat het de persoonlijkheid vermoordt, maar dat het den Satan dient."

ren gesworen hebben, zeggende: de Heere zij tusschen mij, ende tusschen u, ende tusschen uw zaedt, zij tot in der eeuwigheid.

H. DE COCK, Geref. Leeraar onder 't Kruis.
H. P. SCHOLTE, Bedienaar des Goddelijken Woords.

Na afloop van de eerste algemeene Synode van de Christelijke Gereformeerde Kerk onder het kruis in Nederland.

Amsterdam, den 14 Maart 1836.

H. DE COCK.

Scholte maakte deze bijzonderheid bekend als een bewijs van „de hartelijkheid en broederlijke erkenning op de eerste Synodale vergadering der Afscheidelingen aanwezig, niettegenstaande het verschil van inzichten". En hij publiceert dit albumblad tevens, „om de nagedachtenis te huldigen van een broeder, van wien ik altoos den indruk gehad heb, dat hij alles wat hij was en had onvoorwaardelijk over had voor den Heere en zijnen dienst, en dien ik, hoezeer ook uiteenlopende in onze bevatting ten aanzien van kerk en staat, altoos als broeder erkend en bemind heb". Dit loffelijk getuigenis eert Scholte zelf niet minder dan De Cock.

Om het conflict, dat ons nu bezig zal houden goed te kunnen verstaan, is het zeer gewenscht, ja, zelfs noodzakelijk, de voornaamste figuren die daarin een rol hebben gespeeld wat van nabij te bezien. Het gaat ons daarbij niet om een psychologisch verantwoorde tekening van hun persoon, maar wel om een juiste kijk op hun geestelijke en kerkelijke instelling.

Hendrik de Cock stamt uit een aanzienlijk Groningsch geslacht, dat in de achttiende eeuw vele gestudeerden, waaronder ook verschillende predikanten, telde. Zijn vader was, toen De Cock geboren werd in 1801, „assessor" van de magistratuur te Veendam. Hij

¹⁾ Officiële stukken — Complete Uitgave van de — betreffende den uitgang uit het Nederl. Herv. Kerkgenootschap, 2 Kampen, 1886, p. 237.

LITERATUUR EN KUNST

EEN EMIGRATIE ROMAN.

P. J. Risseeuw: Landverhuizers.

dl I Vrijheid en Brood.

dl II De hullende wildernis.

Uitg. Bosch & Keuning N.V. Baarn.

Honderd jaar is het geleden, dat door afgescheiden emigranten in Amerika de stad Holland is gesticht. Een historisch feit, dat vele pennen in beweging heeft gebracht en dat veler belangstelling trekt.

Dat ook de roman zich niet afzijdig houdt is een verheugend feit, want dit historische gebeuren biedt een rijke stof aan den romanschrijver. De geschiedbeschrijver en de theoloog, ja zelfs de socioloog vindt hier veel van zijn gading, doch de man die de talrijke aspecten tot één levende werkelijkheid kan herscheppen, is toch de romanschrijver. De dichtelijke fantasie, gevoed door de feiten, kan ons het verleden weer doen beleven, doordat zij levende menschen schept, uit wier denken en handelen wij een zuiveren kijk krijgen op een verleden tijd.

Reeds naar het uiterlijk komt de roman hier goed voor den dag. Twee keurig geïllustreerde, smaakvol gebonden deelen vormen saam den roman Landverhuizers. In het eerste deel, dat in Nederland speelt en den titel voert: Vrijheid en Brood, worden de oorzaken, in het tweede, getiteld: De hullende wildernis, de eerste jaren van de Hollandsch-Amerikaansche kolonies beschreven.

In zijn verantwoording betoogt Risseeuw, dat hij beoogt een zoo duidelijk mogelijk beeld te geven van de geestesgesteldheid en de gebeurtenissen in de jaren 1846-1847 die de emigratie veroorzaakten. Een lange lijst van gebruikte geschriften, aan het slot van het werk, toont aan dat hij zijn studie ernstig heeft opgevat. Maar zoowel dit voorbericht, als de literatuur-opgave geven aan zijn werk een tweeslachtig karakter en de beide deelen zijn daar niet aan ontkomen: het wetenschappelijk onderzoek heeft den roman benadeeld en de kunst heeft de historie soms te veel in een hoek gedreven, waarin zij te weinig armalag heeft.

Voor al in het eerste deel is de roman zwak. De liefdesgeschiedenis van Arjaan en Sitske dient bijna uitsluitend om een overzichtelijk geheel te maken van de lokaal en geestelijk gescheiden deelen. Arjaan de Zeeuw brengt het contact met de groep van de v. d. Meulen, de meer of min mystieke Zeeuwen. Doordat hij naar Arnhem gaat waar hij Sitske ontmoet, komt hij in aanraking met de predikanten v. Raalte en Brummelkamp, die hier in hun huis de Theologische School herbergen. Daar hij bovendien niet afgescheiden is, heeft de schrijver gelegenheid uit te wijden over de slapheid van velen, vooral predikanten, die hun be-

zou later burgemeester van Wildervank worden. De Cock bezat een eerlijk, open, rondborstig karakter. Zelfs zijn felste tegenstanders geven dat toe. Hij is voorts een door en door nuchter man, precies het tegenovergestelde van een enthousiast of zweeper. Zonder buitengewoon begaafd genoemd te kunnen worden, was hij toch wat zijn studiecapaciteiten en wetenschappelijk inzicht betreft niet beneden de middelpaat. Op twee en twintigjarige leeftijd immers bereikte hij, door te slagen voor het kerkelijk examen, de eindstreep van zijn studie „zonder ooit bij enig onderzoek teleurgesteld te zijn". Vooral zijn aanleg voor de studie der historie was bijzonder goed.

Als een man die aanvankelijk geheel en al doordrenkt en gevort was door den Geest van zijn eeuw, één exemplaar uit de velen, kwam hij langzaam maar zeker door gesprek, gebed en studie tot de geloofs-overtuiging zooals deze in de eerste jaren van de historie der Gereformeerde Kerken van Nederland de geesten had beheerscht. Een plotselinge ommekeer heeft hij niet beleefd, geheel anders dan Scholte, wien de naam van een bekeerd man te zijn, steeds vooruitging. De Cock's oogen en hart gingen geleidelijk open voor de volle waarheid Gods. Maar toen hij de heerlijkheid en de kracht van de gereformeerde leer, de reformatorische doctrina, had leeren kennen en ervaren en erdoor overwonnen werd, stond hij ook rotsvast in zijn overtuiging. En sprak en getuigde hij daarvan overal waar God hem riep.

In het bijzonder werd De Cock gegrepen door de realiteit der kerk. Ze vormde een essentieel moment in zijn gelooven, leven en denken. Speciaal had hij oog voor haar continuïteit zooals deze door Christus in de doorgaande prediking en sacramentsbediening, de tuchtloefening en ambtelijken dienst door alle eeuwen wordt gehandhaafd. Diep was De Cock voorts doordrongen van de noodzaak en den zegen van een als levende belijdenis in en door de kerk gehandhaafde confessie. In overeenstemming met deze geloofsvisie was de Afscheiding voor hem niets anders dan het volharden in de leer, de tucht en den dienst der oude Kerk van Christus — wat in de vervallen kerk zijner

zwaren tegen het synodale juk liever geduldig dragen, dan zich bij de schuurtjeskerk te voegen; over de juiste kerkgeëring: „van onder op", over het verbond der genade, dat belofte en eisch omvat. Telkens zal bij den lezer, als hij den strijd leest die de goed gereformeerde v. Raalte moet voeren tegen mystieken, weifelaars en onwillenden, de gedachte opkomen: tout comme chez nous. Dit maakt mede deze boeken interessant, dat de roman ook tevens een stuk Gereformeerde geschiedenis is.

Toch zit hier ook een zwakke zijde aan. Door het romantische, het verhaal van liefde, komt minder goed uit het verband tusschen de geschiedenis der emigratie en het grooter geheel der Nederlandsche geschiedenis. Eenmaal geeft de schrijver een kijkje buiten de histoire intime der afgescheidenen, als hij de v. d. Meulen een lang gesprek laat houden met een Frieschen liberaal. Deze man is goed op de hoogte met de leer van het liberalisme, die vervolging van andersdenkenden niet alleen goedkeurt, maar zelfs in de hand werkt. Hij kent en veracht als vrije Friesch de leer van Malthus over bevolkingstoename en de menschonteerende maatregelen daartegen, de theorie der economie, die den arbeiders weinig meer dan een hongersloon waardig en nuttig acht. Dan ziet men eerst hoe het de Afscheidenen een zaak was niet alleen — hoewel in de eerste plaats — van conscientievrijheid, maar ook van brood.

Wel geeft de auteur een goed beeld van het lijden der geloovigen, die, omdat ze niet wilden bukken onder het synodale juk, met boeten, vervolging, inkwartiering en gevangenisstraf werden gestraft. Daarvan spreken de predikanten, die alles aan den lijve hebben ondervonden en wij maken hen mee in hun huiselijk en gemeentelijk leven. Van hoon, ellende en broodroof spreken de kleine luyden, als wij met de diakenen de hulen der armen ingaan. En nu heeft het boek als roman weer dit vóór, dat er een dikwijls aangrijpende, soms zeer suggestieve voorstelling der gebeurtenissen gegeven wordt.

Wij hooren Van Raalte en Brummelkamp spreken en de menschen bezielen voor den tocht naar Amerika. De redevoeringen zijn authentiek, uit nu vergeelde boekjes; in den roman worden het vorige betoogen die doen begrijpen, hoe het mogelijk is geweest, dat boeren hun geërfden grond gewillig verlieten, om in een onbekend land een nieuw bestaan te zoeken. Daar zijn de brieven uit Amerika, weder authentiek, die spreken van vrijheid van godsdienst, aanzien in stee van verachting, overvloed van brood in plaats van bedeeling. Deze stem uit Amerika klinkt de verdrukten als een bevel van God in de ooren, zij wijst naar een land overvloedig van melk en honig, dat zij kunnen ontvangen en maken tot een erve des Heeren.

De aangrijpende beschrijving der verschillende uittochten, weer mogelijk gemaakt doordat de schrijver de beide gelieven op verschillende schepen plaatst, teekent het onverschrokken geloofsvertrouwen en de onwankelbare hoop der emigranten, die weten in den weg van God te gaan.

Dit eerste deel geeft ook nog de aankomst in Amerika, met zijn groote ontuchtering. De „stad" Hol-

dagen beteekende een terugkeer daarnaar¹⁾. Van een separatist heeft De Cock niets. Aan separatist heeft hij nooit gedacht voordat alle wegen, welke tot herstel van waarheid en recht in Christus' kerk zouden kunnen leiden, duidelijk voor hem waren gebarricadeerd. Ook van subjectivisme en individualisme moest De Cock niets hebben. Ze zijn hem innerlijk vreemd. Dat blijkt vooral hieruit, dat hij speciaal het Labadisme en Independentisme steeds als dreigende gevaren der kerk signaleert. Hij ziet ze soms zelfs groter en ernstiger dan ze op dat moment werkelijk zijn. Inderdaad: De Cock was in den vollen zin des woords een man van de kerk. Hij leefde, dacht en handelde in den stijl van de kerk van Christus, zooals deze in de Schrift wordt getoekend en door de Reformatoren werd gepredikt — ook al zijn er in zijn arbeid, precies als in dien van ieder ander, ongetwijfeld fouten aan te wijzen.

Scholte is een geheel ander mensch! We kunnen hem het best leeren kennen uit een terugblik welke hij in het jaar 1863 — hij is dan al jaren in Amerika — op de Afscheiding en eigen plaats daarin, werpt. Hij zegt dan van zichzelf, dat „hoewel van harte de leer der Gereformeerde kerk geloovende en belijdende", „toch niet zoozeer de Kerkleer voor zijn aandacht" was en nog „veel minder de vorm van kerkbestuur". „Onafhankelijk van eenig kerkgenootschap tot kennis der waarheid gekomen door het gebruik der Heilige Schriften — zoo gaat hij dan verder —, was mijne aandacht hoofdzakelijk op den persoon van Christus. In hem gevonden hebbende den weg, de waarheid en het leven, en gedurende mijne studiejaren in broederlijke betrekking gekomen met levendige geloovigen uit verschillende kerkgenootschappen en landen, was, en is voortdurend voor mijne aandacht de gemeenschap waarvan Christus het Hoofd is. Daardoor waren de Heilige Schriften mijn model, en nooit heb ik het van mij kunnen verkrijgen, om eenige kerkvereeniging, in eenig tijdvak der geschiedenis, als het voorbeeld van volmaaktheid te beschouwen, noch in leer, noch in vorm. Daarom heb ik ook nooit veel bekommernis gehad

¹⁾ H(elenius) de Cock, Hendrik de Cock 2, Kampen 1886, p. 549/50.